

FAŞİZMİN SINIF TABANI OLARAK KÜÇÜK BURJUVAZI

Cihan Cinemre

Şimdinin tarihinde, Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Doğu Avrupa'da sosyalist rejimlerin çözümlenmesinden sonra burjuva teorisyenlerinin büyük bir kendine güvenle, zafer coşkusuyla ileri sürdükleri -bir zamanlar itiraz etmenin, itiraz edenin indirgemecilikle, kabalıkla, dogmatizmle, dar görüşlülükle itham edilmesinde sonuçlanacağı- tezlerinin¹ (tarihin sonu, hakikat siyasetinin sonu, sınıfsal çelişkinin sonu, hatta kar oranları düştüğü için ya da sırf sermaye giderek daha fazla toplumsal karakter kazanıyor diye kapitalizmin de sonu) iflasına tanıklık edilmektedir. Burjuva teorisyeninin topluma ve insanla ilgili orijinal önermeleri sınıf çatışmasının artık eskide kaldığı, gönenç içinde varlığını sürdüren bir burjuva toplumunu oluşturan farklı insan toplulukları ve bireylerin, birbirleriyle ilişkilerinde, birbirlerine karşı tutumlarında barışçılığın, hoşgörünün, farklılıklara saygının² vb belirleyici olacağı varsayımına dayalıdır. Buna eşlik edense toplumları oluşturan bu farklı gövdeler arasındaki temas ve etkileşimden kendiliğinden pozitif değerlerin türeyeceği düşüncesidir. Teorileştirmenin bu türüyle ilgili temel sorun, onun öznel değersizliği ya da düşünürün dünya kavrayışına ve mizacına, her ne kadar bu da teorileştirmenin bu türünün itham edilmesinin haklı bir nedeni olacaksa da, uygun olmaması değildir. Bu tür teoriyle ilgili asıl sorun onun insanın gerçek yaşamı ve sıradan bir insanın emperyalist devirdeki durumu karşısında zorunlu olarak parçalanıp gitmesidir.

---

¹ Sylvain Lazarus sözü edilen ideolojinin düşünce dünyasındaki hakimiyetinin sonuçlarıyla ilgili şunları söyler: "Bizim özgürlüğümüzün gönüllü tercihi olarak sunulan rekabetçi kapitalizmden, metalden ve paradan oluşan çağdaş parlamenter tarihselcilik, kendi olanaklılığına, devrim fikrinin zamanaşımına uğramasında ve onun yapısal olarak suçlu karakterinde sahip olur, o, bunun yerine mikroekonomiye ve John Rawls felsefelerine indirgenmiş ya da Kant'a insan hakları siyaseti olarak bunakça el konulmasıyla eşvarlıklı hale getirilmiş düşüncenin çöküşünü önerir. Sovyetler Birliği'nin ve sosyalizmin yıkılması, parlamentarizmin faziletli tarihselci vicdanını layık olduğu yerde tamamiyle onaylamıştır ve onun kibrini, şiddetini ve meşruiyetini kayda değer biçimde güçlendirip, onun herhangi bir fikir ayrılığını ve eleştiriyi, daha da kötüsü herhangi başka projeyi çılgınlık ve suç olarak değerlendirmesini mümkün kılmıştır" (Sylvain Lazarus, "Lenin and the Party", 1902-November 1917, Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, Slavoj Žižek ed., *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth* içinde. Durham and London: Duke University Press: 2007, 263).

² Terry Eagleton farklılıkta ve çeşitlilikte kendi başına bir değer bulma çabasıyla şöyle dalga geçer: "Onlar bir temel "hakikat"e hangi hiyerarşik erişim yoluyla bu korkunç kibri haklı çıkarabiliyorlar? Onlar bir dünyanın yaratılması için her türe ihtiyaç olduğunun, ...hepimiz eğer aynı düşünseydik dünyanın gülünç olacağına, kasvetli türdeşliğin değil, ama yaşamsal çeşitliliğin *summum bonum* olduğunun ve farklılıklar geliştikçe, bunların arasında şüphesiz azgın serbest piyasa inançları, bodrumda köle tutma pratikleri ve benzerleri de olacaktır, fikir birliğinin merkezci tiranlığına daha fazla direnilebileceğinin farkında değiller mi? Sürekli kendimi sherry partilerinde tanıştığım insanlara bodrumumun duvarında zincirli olsalardı nasıl görünürlerdi diye bakarken bulduğum için, eğer varsa şu sözde seçkin kavrayış, yanlış bilince mi batmış olurum?" (Terry Eagleton, "Lenin in the Postmodern Age", Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, Slavoj Žižek ed., *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth* içinde. Durham and London: Duke University Press: 2007 ,45).

Burjuva teorisyenlerinin ilan ettiği zaferin kısa ömürlü olacağı aşikârdır, çünkü onların teklif ettikleri toplum ve insan kavrayışı, emperyalizmde sıradan bir insanın olağan bir yaşam sürdürmesinin giderek daha fazla mümkün olmaktan çıkması karşısında çaresizdir. Kapitalizmin her bir krizi bir öncekinden daha şiddetlidir, daha uzun sürmektedir ve değerlendirilemeyen daha büyük miktarda sermayede sonuçlanır; her bir krizle sermayenin değerlendirilebileceği alanlar küçülürken, bu alanların ele geçirilmesi için verilen mücadele şiddetlenmektedir. Her bir krizle daha geniş yığınlar fazlalık haline gelirken, emperyalist savaşlar giderek büyüyen insan yığınlarının yaşamlarını altüst ederken, yalıtılmış öğelerin toplamı olarak yığınlar sürekli mülksüzleşme, işsiz kalma korkusuyla yaşarken, onların olağan bir yaşam sürmeleri de olanaksızlaşır. Bu insanlık dininin amentülerinin, insan yığınlarının yaşamlarını yöneten prensipler olmayı kesmelerini, artık yığınları kavrama yeteneklerini kaybetmelerini Horkheimer şöyle anlatır: “Adalet, eşitlik, mutluluk, tahammül... önceki yüzyıllarda akla içsel olduğu ya da akıl tarafından onaylandığı varsayılan tüm kavramlar entelektüel kökenlerini yitirmişlerdir. Onlar hala araçlar ve amaçlardır, ama onları nesnel gerçeklikle bağlantılandırarak ve değerlendirecek otoriteye sahip bir fail kalmamıştır... Kim bu ideallerden bir tanesinin hakikate kendi zıttından daha yakından bağlı olacağını söyleyebilir ki?”³

Teorileşmenin bu türünün favori kavramlarından biri küçük burjuva kavramının yerini alan orta sınıftır. Orta sınıf aslında bir sınıf kavramı değildir; o, her sınıftan bireylerin ve ailelerin gelir ve tüketim düzeylerine göre içine yerleştirildiği genel geçer sosyal teori için kullanımı daha uygun ve rahat bir grup kavramıdır. Orta sınıf kavramı şimdi kullanmak için daha rahat ve uygundur, çünkü tarihin sonu ilan edildikten sonra sonra çağrılan çatışmasız, barışçıl kapitalizmi üretecek ve yeniden üretecek bireylerin, grupların ve toplulukların karşılıklı ideolojilerini ve tutumlarını belirleyecek olan, çeşitliliğin, çokluğun, insan haklarının pozitif değerinin tanınması/olumlanması, farklılıklara saygı ve tahammüldür. Mutlak çatışmasızlığın bu dünyasında hiçbir toplum kesimi pejoratif bir varoluşa, ideolojiye, siyaset tarzına işaret eden bir sınıfa mensubiyetle tanımlanmamalıdır.

Her ne kadar küçük burjuvaziyi tanımlayan onun özel mülkiyetin kapitalist biçimine göreli mesafesi olsa da, bu yine de üretim araçlarıyla belirli bir ilişki kurma tarzına işaret eder ve dolayısıyla maddeyi ve sınıfsallığı içerir, ama “yeni” teorileştirmede bunların yeri yoktur; bir sınıf olarak küçük burjuvazinin de yerinin olmadığı gibi. Bir mistifikasyon aracı olarak, genel geçer teorileştirmenin insanları içine atıp pasifleştirdiği bir kategori olarak orta sınıfın fiilen genişlemesiyle ya da teorik olarak genişletilmesiyle de üzerinde egemenlik kurulan sınıfların boyun eğmesi burjuva teorisyeni

---

³ Max Horkheimer, *Eclipse of Reason*, (New York: Continuum, 2004), 16.

tarafından satın alınır (Sorel'in deyişiiyle toplumsal barışın satın alınması). Genel geçer teori bu ütöpik fikri kabul ederek faşist toplum kavrayışının irrasyonelliğine yakınsar. Orta sınıf kavramı, sınıf ayrımlarının ortadan kalktığı uyumlu bir tümlük olarak toplum fikrinin konforu ve güvenliğini sağlar. Poulantzas bunu işçi sınıfının giderek büyüyen bölümünün burjuvalaştırılması ve burjuvazinin giderek büyüyen bir bölümünün sınıf düşürülmesi olarak tanımlar. Böylece orta sınıf kavramıyla burjuvazi ve proletarya aynı bulamaç içerisinde çözülürler.⁴ Orta sınıf kavramı, içerisinde tüm kedilerin gri olduğu bir geceye benzer.

Orta sınıf bir depolitizasyon kavramı olarak iş görür. Orta sınıf kavramı, küçük burjuvazi, onun ideolojik etkisi altındaki işçi sınıfı kesimi ya da ayak takımının görelî istikrarla tanımlanan gönenç dönemlerindeki durgunluklarını, hoşnutluklarını belki açıklayabilirse de⁵, özellikle emperyalizmde giderek şiddetlenen, sıklaşan, etkileri yığınsallaşan iktisadi krizler ve savaşlar sırasında ilgisiz hale gelir. Küçük burjuvazinin ve onun ideolojik etkisi altındaki başka sınıf kesimlerinin toplumsal altüst oluşlar sırasında en başta mülksüzleşme ve proleterleşme korkusu tarafından koşullandırılan huzursuzluğunun, isyankarlığının ifadesi olan spesifik reaksiyoner politizasyonunu⁶ orta sınıf kavramıyla anlamak mümkün değildir.

Bunların reaksiyoner politizasyonları pratikte, bir iktisadi ya da siyasal kriz anında onları "kurtaracak", daha radikal ve derhal kararlar alacak güçlü bir devletin oluşturulması için siyasal

---

⁴ Nicos Poulantzas, *Classes in Contemporary Capitalism*, David Fernbach (çev.), (London: NLB, 1976), 197.

⁵ Emperyalizmin biçimlendirdiği dünyada toplumsal altüst oluşlar asla tükenmezken, mülksüzleştirmeyle, sömürgecilikle, doğanın ve emeğin her yerde daha fazla metalaştırılmasıyla, emek faaliyetinin değersizleştirilmesiyle yabancılaşma sürekli şiddetlenirken; yabancılaşmanın açığa çıkacağı yeni yollar sürekli üretilirken, orta sınıf kavramının gönenç dönemlerini açıklayıcılığı da şüpheli hale gelir.

⁶ Burada Gotha Programı'nda Lassalle'den alınan ilhamla öne sürüldüğü gibi işçi sınıfı dışındaki tüm sınıfların tek bir reaksiyoner yığını (*one reactionary mass*) oluşturduğu iddia edilmemektedir. Söz edilen reaksiyoner karakter, küçük burjuvazi, işçi sınıfının siyasal-ideolojik etkisinden görelî bağımsızlığa sahip olduğunda ortaya çıkar. Bu görelî bağımsızlık tekeli kapitalizmde sosyal demokrat sendikaların ve partilerin ilerleme mitosuna dayalı olarak pasifist, hatta iki savaş arası dönemde Almanya'da Sosyal Demokrat Parti'nin karşı devrimci bir siyaset yürütmesi tarafından koşullandırılır. Bu durumda küçük burjuvazi, tarih karşısındaki çaresizliğinin bir ifadesi olarak yok olmasının yazgısı olması ile biçimlenen kendi dünya ve zaman kavrayışını reaksiyoner siyasette üretir. Faşist reaksiyonu ayırt eden şeylerden biri küçük burjuvazinin, ayak takımının işçi sınıfına kayıtsız kalmak bir yana işçi sendikalarına, işçi sınıfı partilerine ve bunların hısım örgütlerine düşmanlığıdır. Reaksiyonerlik küçük burjuvaziye tarihsel olmayan bir ideolojik durum ve tutumu atfetmek değildir, küçük burjuvazi tam olarak kendi tuhaf tarihsel durumu yoluyla bu özelliği kazanır. Küçük burjuvaziye ayırt eden şeylerden biri onun kolektif olarak, kendiliğinden tutarlı yeni bir medeniyete ifade verecek bir dünya kavrayışını üretemeyecek olmasıdır ve bu nedenle iki temel sınıf, onun siyasetinin biçimlenmesinde belirleyicidir; küçük burjuvazi sürekli bu iki sınıftan birisinin peşinden sürüklenir. Özetle Komünist Manifesto'da Marx ve Engels'in dediği gibi küçük burjuvazi tarihin tekerleğini geriye döndürmeye çalıştığı için reaksiyonerdir ve eğer şans eseri devrimciyse, bu, şimdiki değil, gelecekteki çıkarlarını savunurken, kendisini proletaryanın durduğu noktaya koymak için, proletaryaya geçişinin yaklaşmakta olduğu durumda, kendi durduğu noktayı terk ettiğinde olur. (Karl Marx, Frederick Engels, "Manifesto of the Communist Party", Karl Marx, Frederick Engels Collected Works Vol. 6: Marx and Engels 1845-1848 içinde. London: Lawrence and Wishart, 1976, 494).

mobilizasyon halini alır. Faşizm ancak bir iktisadi krizin siyasal krize dönüşmesiyle⁷ ve işçi sınıfı örgütlerinin krizden bir devrim üretmekteki başarısızlığı nedeniyle iktidara gelir. Siyasal kriz basitçe parlamenter demokrasinin geleneksel partilerinin ve siyasetçilerinin daha önce temsil ettikleri sınıfları ve sınıf fraksiyonlarını temsil etme yeteneklerini kaybetmeleri demektir. İktisadi kriz koşullarında, tam olarak derhal karar almanın ve kararı uygulamanın en büyük aciliyet olarak ortaya çıktığı anda, aynı iktisadi kriz nedeniyle parlamentoda partilerin birbirleriyle uzlaşmaları ve birbirlerine ödün vermeleri olanaksızlaşır. Dolayısıyla ne yasa çıkarmak için parlamentoda çoğunluk sağlamak mümkündür, ne de istikrarlı bir hükümeti oluşturmak. Faşist diktatörlük talebi en başta, toplumun krizden en kötü etkilenen kesimleri, varlıklarını sürdürmek için siyasal müdahaleye ihtiyaç duyanlar (işsiz işçiler, proleterleşme tehdidi altındaki geleneksel ve yeni küçük burjuvazi, sübvansiyonlar ve devletin satın almaları olmadan ayakta kalamayan sermaye fraksiyonu) tarafından dile getirilir.

Kriz koşullarında (faşist teorileştirmeye göre istisna oluştuğunda) kurtarıcı olarak müdahale edecek faşist devletin müdahalesi, siyasal egemenliği uygulaması en başta faşist şefin ve onun prensiplerini takip eden, kararlarını buna göre düzenleyen, muhtelif yürütme aygıtlarının önderlerinin kararları vasıtasıyla olur. Kararın faşist diktatörlüğün kavramsal içeriğini oluşturmasının teorisi Carl Schmitt tarafından üretilmiştir. Schmitt için karar kavramı, onun anayasal atalete, metalar dünyasının hesaplanabilirliğine, öngörülürlüğüne, nesnellğine ve bunların hukukta ve hukuk devletinde bulunduğu ifadeye karşı, karşı devrimci mücadelesini temsil eder. Schmitt'e göre karar canlıdır, somuttur, norm ise cansız ve belirsizdir. Karar vasıtasıyla egemenlik ve devletin kişileşmesi onu duyumsanabilir kılar, kararcı kişiliksiz kurullarla ilgilenmez; onun ilgilendiği siyasal konjonktüre müdahale edip, onu değiştiren, anayasal düzeni eşanlı olarak askıya alma ve koruma yeteneğine sahip egemenliğin kişileşmiş halidir. Bunun bir sonucu kararın içeriğinin Schmitt'in kavrayışında ikincil olmasıdır, teorinin asıl olarak kapsaması gereken kararın alındığı an ve kararı alandır. Schmitt kendi kararcı doktrinini en başta Thomas Hobbes'a referansla oluşturur. Schmitt'e göre Hobbes kararcı tipin klasik temsilcisidir. O, *autoritas, non veritas facit*

---

⁷ Angelo Tasca (mahlası A. Rossi) iktisadi kriz ve faşizm arasındaki ilişkiyi şöyle ifade eder: "Faşizmi mümkün kılan koşullar arasında en önde geleni, iktisadi krizdir. Kriz olmadan faşizm olmaz... Savaş, dünyayı dolaysız ihtiyaçların ötesindeki bir sanayi kapasiteyle ve muhtelif üretim dalları arasında koordinasyonun tamamen yokluğuyla karşı karşıya bırakmıştır, tüm ülkelerde alım gücünün azalmış olması bu durumu daha karmaşık hale getirmiştir. Sonuç aşırı üretim ve açlık, enflasyon ve felçtir... İktisadi huzursuzluk kolayca milliyetçi arzularla ve 'güneşte bir yer' bahisleriyle kaynaşır. Bu bir taraftan iktisadi sistemin daha yapay ve asalakça yönlerinin yalıtılması ve öfkelenmesinde ve diğer taraftan kuşatılmışlığın sınırlar ötesinde bir tür şiddetli çözüm arayışıyla kırılabileceği yanılığında sonuçlanır. Esnekliğini büyük ölçüde kaybetmiş olan kapitalist sistem, artık depresyon ve boom arasında değil, otarşi ve savaş arasında salınmaktadır (A. Rossi, *The Rise of Italian Fascism 1918-1922*, Peter ve Dorothy Wait (çev.), London: Methuen & Co. Ltd., 1938, 339).

legem (kanunu yapan hakikat değil, otoritedir) antitezinin klasik formülasyonunu keşfetmiştir. Hobbes aynı zamanda bu tür kararcılığı kişilikçilikle ilişkilendiren belirleyici bir argümanı öne sürmüştür ve devletin somut egemenliği yerine soyut olarak geçerli bir düzeni koymanın tüm teşebbüslerini reddetmiştir. O, devlet iktidarının spiritüel iktidara tabiiyeti talebini tartışmıştır, çünkü ikincisi daha üst bir düzendir. Onun için üst ve asttan söz ederken aynı anda soyutta kalma teşebbüsü kavranabilir değildir, çünkü Tabiiyet, Komuta, Hak ve İktidar Güçler'in değil, Kişiler'in belirtisidir. Onun aradığı form, partiküler otoriteden kaynaklanan somut kararda yerleşiktir. Kararın bağımsız anlamı içerisinde, kararın öznesi içerik sorunundan ayrı olarak bağımsız bir anlama sahiptir. Legal yasanın gerçekliği için önemli olan kararı kimin verdiğidir.⁸ Burada Schmitt kararın alınmasında von Clausewitz'in bir komutanda kararın alınmasıyla *coup d'oeil* (derhal kavrama yeteneği) ve kararlılığın açığa çıkmasının bir tekrarını ve devamlılığını görmeyi arzular görünmektedir. Clausewitz bunu şöyle tarif eder: "Savaş talihin alanıdır. Başka hiçbir insan faaliyeti ona daha büyük kapsam vermez: başka hiçbiri bu davetsiz misafirle bu kadar kesintisiz ve değişken bir uğraşı içinde değildir. Talih her şeyi daha belirsiz hale getirir ve olayların tüm akışına müdahale eder... Bir operasyon sırasında kararlar genellikle derhal verilmelidir: durumu gözden geçirme ya da onu detaylı biçimde incelemek için zaman olmayabilir... Zihin eğer öngörülemezle bu mücadeleyi yara almadan atlatacaksa, iki nitelik vazgeçilmezdir: ilki, en karanlık anda bile, hakikate giden içsel ışığın bazı parıltılarını muhafaza eden bir akıl ve ikincisi, o her nereye giderse gitsin bu zayıf ışığı takip etme cesaretidir. Bu niteliklerin ilki Fransızca terim *coup d'oeil* ile tanımlanır; ikincisi kararlılıkla... *Coup d'oeil* tek başına fiziksel değil, ama daha yaygın olarak içe dönük bakışa işaret eder.⁹ Faşist şefin kesin olarak oluştuğu, oluşturulduğu, faşist devletin orijinal anı ve kararı, istisnanın oluştuğuna faşist şef tarafından karar verildiği anda yerleşiktir. Faşist şefin kişiliğinin, onun egemenliğinin hukuki ifadesi kararnamelerdir.¹⁰ Proleterleşme tehlikesini

---

⁸ Carl Schmitt, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, George Schwab (çev.), (Massachusetts: The MIT Press, 1985), 33-34.

⁹ Carl von Clausewitz, *On War*, Michael Howard, Peter Paret (çev.), (New York: Oxford University Press, 2007), 46-47.

¹⁰ Hannah Arendt bir burjuva ideoloğunun faşizmi eleştirmesinin mümkün olamayacağını karar kavramının faşizmdeki konumunu idrak edemeyerek, İtalya'da faşist rejimin totaliter olmadığını ileri sürerek gösterir. Arendt'e göre 1938'e dek İtalya'daki siyasal rejim bir çok partili demokrasi içerisinde mantıksal olarak gelişen sıradan bir milliyetçi diktatörlüktür (Hannah Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York: A Harvest Book Harcourt Brace & Company, 1976, 256- 257). İlk olarak bu yanlıştır, diktatörlük çok partili demokrasiden mantıksal olarak gelişmez. Hiçbir siyasal rejim başka bir taneden kendiliğinden ya da zorunlu olarak türemez. Arendt bundan sonra neredeyse Faşist Parti'yi överek, verimsiz ve sersemlemiş çok parti yönetiminden sonra tek partinin kendi lehine devleti ele geçirmesinin büyük bir rahatlık sağlayabileceğini, çünkü bunun kısa süreli de olsa en azından biraz tutarlılık biraz kalıcılık ve biraz daha az çelişki sağladığını söyler (A.g.e, 257). Faşist Parti'nin gerçekten böyle bir rahatlık sağladığını varsaysak bile neden Nasyonal Sosyalistler için aynı şeyin geçerli olmadığını anlamak mümkün değildir. Bunun gösterdiği, siyasal egemenlik sorununa Arendt'in Schmitt'ten pek farklı yaklaşmadığıdır. Arendt de istisnai bir durumda içeriğinin tartışmaya konu olmaksızın karar alınmasının daha rahat olduğunu ileri sürmekte ve aslında kendisinin faşizmi makul bulduğuna işaret etmektedir.

gerçekten hisseden küçük burjuvazi için egemenliğin biçimsel olarak bu kişileşmiş türü teskin edicidir ama rejimin maddi içeriğinin küçük burjuvazi için sonuçları olacaktır.

Schmitt, spiritüel iktidarı daha üst bir düzende tanımlayarak ve gerçekliğin, canlılığın onda yerleşik olduğunu ileri sürerek. küçük burjuvazinin mistik isyanı olarak, küçük burjuvazinin dinsel devleti olarak faşizmin işaretini vermektedir. Din, eğer, henüz kendini bulamamış ya da çoktan kendini kaybetmiş insanın öz-bilinci ve öz-saygısıya; devlet ve toplum tarafından üretilmiş dünyanın ters çevrilmiş bilinciye; din bu dünyanın genel teorisi, onun ansiklopedik özeti, onun popüler biçimdeki mantığı, onun spiritüel point d'honneur'ü, onun coşkunluğu, onun ahlaki yaptırımı, onun vakur tamamlayıcısı, onun evrensel teselli ve aklanma kaynağıysa; gerçek gerçekliğe sahip olmayan insani özün doğa üstü gerçekleştirilmesiye;¹¹ faşizm de tam olarak dinsel karakterdedir. Metanın tüm insan yaşamına karakterini vermesiyle yabancılaşmanın şiddetlenmesi, sürekli kendisini dayatmanın yeni yollarını bulması, üzerinde egemenlik kurulan sınıfların kendi yaşamları üzerlerindeki denetimlerini yitirmesine karşı genel hoşnutsuzluğun tersyüz edilmiş ifadesidir faşizm. Faşizm irrasyonelliğinde, madde karşıtlığında, kötümser dünya kavrayışında dinle örtüşür. İşçi sınıfı bu dünyaya karşı gerçek isyanında, bu dünyayı gizemli hale getirmek için değil, yıkmak için, üzerinde egemenlik kurulan diğer sınıflara önderlik etmelidir. Bu isyan, dinin, onun nafile kurtuluş arayışının aksine, insanın tersyüz edilmiş değil ama, onun kendisinin ürettiği öz-bilinciyle, kendisinin bir özne olarak farkına vararak, insanı, onun özgür gelişimini güdükleştiren güçlere karşı savaşa dönüşecektir. Bu gerçekleşmediğinde faşist şef bir deha olarak, yarı tanrısal bir figür olarak küçük burjuvaziye, sermayenin fazlalık haline getirdiği insan yığınına, küçük burjuva zihniyetindeki işçi sınıfı aristokrasisine, lümpenleşmiş işçilere¹² bu yabancılaşmadan sahte bir kurtuluş önerir. Bunların isyanının metafizik ve dolaysız karakteri, onların kendilerini, fantastik, eleştirel olmayan zihin dünyalarının ifadesi olan, onlara güneşte iktidar uygulayabilecekleri bir yer vaat eden faşist önderlerin milis gücü, "takipçileri", memurları, partilileri olarak oluşturmalarında örgütlü siyasal ifadesini bulur. Faşist şefin küçük burjuva yığınları kavraması, onları teskin etmesi ve gerektiğinde

---

¹¹ Karl Marx, "Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law. Introduction", *Karl Marx, Frederick Engels Collected Works Vol.3 Marx and Engels 1843-1844* içinde. (London: Lawrence and Wishart, 1975), 175.

¹² Horkheimer bir faşist partinin ortalama tabanının bileşenlerini basitçe şöyle anlatır: "Naziler Alman halkının bastırılmış arzularını manipüle etti. Naziler ve onların sanayideki ve ordudaki destekçileri hareketlerini başlattıklarında, maddi çıkarlarına kendileri sahip olmayan yığınların işbirliğini sağlamak zorundalardı. Sanayinin gelişmesi nedeniyle felakete uğramış, kitle üretimi teknikleri tarafından mahvedilmiş, geri kalmış kesimleri cezbettiler. Burada, köylüler, orta-sınıf zanaatkarlar, perakendeciler, ev kadınları ve küçük imalatçılar arasında bastırılmış doğanın baş kahramanları, araçsallaştırılmış aklın kurbanları bulunacaktı. Bu grupların faal desteği olmaksızın Naziler asla iktidara gelemezdi" (Horkheimer, 2004, 82-83). Nasyonal Sosyalist Parti ve Ulusal Faşist Parti üyelerinin sınıf mensubiyetleri için bkz. (Michael H. Kater, *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders 1919-1945*, Oxford: Basil Blackwell, 1985). (Marco Revelli, "Italy", Detlef Mühlberger ed., Roger Griffin çev., *The Social Basis of European Fascist Movements* içinde. New York: Routledge, 2016, 1-39).

teyakkuza geçirmesinin mümkün olması, onun yığınla kişisel bir ilişki kurması, onun içerisinde çıktığı küçük burjuva yığının bir sureti olması ile olur; yani faşist şef parti tabanını temsil etmez, onun ta kendisidir. Küçük burjuvazinin devlet ve önderle ilişkisi tapınma halini alır¹³, şüphesiz önderler ve onların denetimindeki devlet onun belirli dolaysız maddi gereksinmelerini tatmin ederek, onun kendisini küçük çaplı bir tiran olarak oluşturması için koşulları sağlamalıdır; önderlik edenler ve önderlik edenler arasında menfaat ticareti karşılıklıdır.

Tam olarak Lenin'in söylediği gibi¹⁴ savaşlarda ve krizlerde ilk harap olan küçük burjuvazidir.¹⁵ Bu, bir ölçüde küçük burjuvazinin iktisadi yaşamını örgütlerkenki dolaysızlığının ifadesi olan, onun siyasetindeki sabırsızlıkla¹⁶ bir araya gelir ve böylece faşist partiler, küçük burjuvazinin talep ettiği, kendisinin tarihin çarkları arasında ezilmediği ütopyik "yeni bir düzen" vaat eden programlarıyla, kriz zamanlarında küçük burjuvaziye rahatlıkla kendilerine doğru çekerler. Küçük burjuvazi, partisi

---

¹³ Poulantzas bunu iktidar fetişizmi olarak adlandırır (Nicos Poulantzas, *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, Judith White çev., London: Verso, 1979, 241-242).

¹⁴ Vladimir I. Lenin, "The Immediate Tasks of the Soviet Government", Robert Daglish (ed.), Clemens Dutt (çev.), *Lenin Collected Works Vol. 27: February-July 1918* içinde. (Moscow: Progress Publishers, 1974), 264.

¹⁵ Nazi Almanyası'nda devlet müdahalesine içerilmiş sınıf temsiliyeti ve küçük burjuvazinin, imalatta ve ticaretteki daha küçük ölçekli bireysel sermayelerin karşılık gelen haraplığı, özellikle küçük ve orta ölçekli ticarete ve bankerlik işi yapan Yahudi nüfusun mülksüzleştirilmesi için kararnamelerle el ele giden kararnamelerden izlenebilir. Çıkarılan yasalardan biri (15 Temmuz 1933 yasası) kapitalistler arasında güvenilir olanlar ve güvenilir olmayanlar ayrımı yapar. Yasadaki maddelerden biri şöyledir: "Söz konusu taraf mal ve hizmetlerini, iş dünyasının çıkarları için olduğu gibi ulusal ekonominin ya da genel refahın çıkarı yönünden iktisadi olarak gerekçelendirilemeyecek fiyatlarda satıyorsa güvenilir değildir." Şüphesiz yasa, daha büyük ölçekli sermayelere göre daha verimsiz olacak daha küçük bireysel sermayeleri hedeflemektedir. Bu yasayla beraber, boykotlar ya da benzeri önlemler aracılığıyla kartellerin güvenilir olmayan rakiplerini yok etmesi mümkün olacaktır (Franz Neumann, *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944*, Chicago: Ivan R. Dee, 2009, 264).

Aynı yasayla iktisat bakanına, kapitalistlerin dahil olmasının zorunlu olduğu kartelleri yaratma yetkisi verilmiştir. Savaşla beraber artan insan gücü ihtiyacı nedeniyle yeni bir mülksüzleştirme dalgası başlatılmıştır: "Bir tanesi 'perakende ticaretin tasfiyesi' için 16 Mart 1939 tarihli ve diğeri de, zanaat alanında Dört Yıllık Plan'ın gerçekleştirilmesi için 22 Şubat 1939 tarihli olmak üzere bu türden iki kararname yürürlüğe girmiştir. Kararnamelerin hedefleri ikilidir: sağlıklı girişimcinin konumunu güçlendirmek ve emek gücü elde etmek. Verimsiz perakendeciler ve zanaatkarlar tazminatsız tasfiye edilebilecektir... 'Tasfiye edilmiş' perakendeci ve zanaatkar kol emekçisi haline gelir, dolayısıyla bağımsızlıktan, proletaryanın en alt kademesine inmiş olur" (A.g.e., 282). Bunun yanında, Almanya'da tüketici mallarının fiyatlarının dondurulmasından en kötü etkilenenler verimsiz üretim yapan küçük ve orta ölçekli girişimlerdir. Henüz savaş başlamamışken bile Nazi Almanyası'nda geleneksel küçük burjuvazi proleterleşmekte ya da bağımsızlığını yitirmektedir. Nazi Almanyası'nda mülk sahipleri ve yöneticilerin sayısı 1933'te yaklaşık 11,5 milyonken (nüfusun yüzde 17,6'sı) 1939'da 9,6 milyona (nüfusun yüzde 14,1'i) gerilemiştir. Aynı yıllarda ücretlilerin sayısı 29,2 milyondan (nüfusun yüzde 44,9'u) 31,7 milyona (nüfusun yüzde 46,6'sı) yükselmiştir (A.g.e., 627).

¹⁶ Küçük burjuvazinin baskın eylem tarzının dolaysız karakterine Engels Almanya'da Devrim ve Karşı Devrim'de şöyle işaret eder: "Böbürlenmekte pek usta olan küçük burjuvazi, eyleminde oldukça iktidarsızdır ve herhangi bir risk almakta çok utangaçtır. Onun ticari işlemlerinin ve kredi operasyonlarının küçük zihniyetteki karakterinin, onun karakterini enerji ve girişim isteği ile damgalaması son derece olasıdır; öyleyse benzer niteliklerin onun siyasal kariyerine de damgasını vurması beklenebilir" (Frederick Engels, "Revolution and Counter-Revolution in Germany", *Karl Marx, Frederick Engels, Collected Works Vol.11: Marx and Engels 1851-1853* içinde. London: Lawrence and Wishart, 1979, 89).

iktidarı ele geçirdiğinde kendi dünya kavrayışının devlette fiilen ifade bulacağına, devletin onun küçük burjuva varoluşunu kurtarmak adına tarihin akışını durduracağına gerçekten inanır. Bu yanılgı, büyük ölçüde küçük burjuvazinin devlet takıntısından ileri gelir. Küçük burjuvazi, aslında kapitalizmin sorunu olan şeyi bir siyasal sorun olarak kavrama eğilimindedir. Şüphesiz faşizm kendisini oluştururken her zaman anti-kapitalist bir retoriğe başvurur ve iktidarı ele geçirdiğinde sınıflı toplumun, organik bir üreticiler topluluğu tarafından ilga edileceğini ileri sürer; ama bu yalnızca demagojidir, kapitalist özel mülkiyete hiçbir biçimde meydan okumaya niyeti olmayan bir parti için durum zorunlu olarak budur. Faşizmin iktidarında kriz devam eder, hatta kapitalizmin anarşik işleyişini şiddetlendiren yeni eğilimler ortaya çıkar. Faşist iktidarda ülkenin ve devletin saldırı altında olduğu gerekçesiyle olağanüstü hal ilan edilmesinin, istisnai durumun sürekliliğinin, faşist şefin ülkeyi çıkardığı kararnamelerle yönetmesinin başlıca nedenlerinden biri de krizin hala devam etmekte olmasıdır. Elbette iktidardaki faşizmin bu krizi idare etme tarzı belirli bir sınıf temsiliyetini içerir. Tüm iktidarın toplandığı yürütmenin herhangi bir denetime tabi olmaksızın ve parlamentodaki nahoş tartışmaların zahmetine katlanmaksızın ekonomiye serbestçe müdahale etmesiyle büyük sermayenin daha küçük bireysel sermayeleri ve küçük burjuvaziyi piyasanın kendiliğinden işleyişiyle mülksüzleştirmesi ya da kendine bağımlı hale getirmesi sonucuna çok daha hızlı ulaşılır. Tüm bu toplam küçük burjuvazinin felaketi demektir. Aslında bu, olay olmadan önce de aşikardır, ama küçük burjuvazi tarih bilmez¹⁷, eninde sonunda maddi gücü elinde tutan sınıfın oyununu oynamak zorunda kalacağına farkında değildir; küçük burjuvazinin aksine sermaye sınıfı tarih bilir ve zaten bildiği için faşistleri işçi sınıfına karşı verdikleri savaşta, sözde, devrim olmayan devrimlerinde destekler. Faşizm yıkıldığında, eğer savaş meydanında ölmemişse¹⁸ küçük burjuvazi muhtemelen mülksüzleşmiş ve proleterleşmiştir. Kriz ve savaş nedeniyle faşist partilerde toplanmış olan küçük burjuvazi, olay bittiğinde kendisini diğer tüm sınıfların başına gelenden daha büyük bir felakete uğramış olarak bulur.

Kriz sırasında isyan halinde olan tek sınıf küçük burjuvazi değildir. Kapitalist sınıf -başta büyük sermaye olmak üzere- ve büyük toprak sahipleri, kriz koşullarında ayakta kalmak için devlete, kırdaki ve kentte işçi sınıfı örgütlerinin gücünün kırılması için çağrıda bulunmaktadır; devlet 'görevini' yerine getirmekte isteksiz ve beceriksiz olduğunda mülk sahibi sınıflar bu görev için faşist çeteleri

---

¹⁷ "Tarihsel deneyim, tarih bilmeyen küçük burjuvazi için hiçbir şeydir. İllüzyon, kolektif bilinçteki en inatçı yabancı ottur, tarih öğretir, ama öğrencileri yoktur" (Antonio Gramsci, "Italy and Spain", Quintin Hoare ed., çev., *Selections from Political Writings 1921-1926* içinde. London: Lawrence and Wishart, 1978, 24).

¹⁸ Savaş aygıtının üretilmesi için vazgeçilmez olan işçi sınıfından farklı olarak küçük burjuvazi savaş meydanlarında harcanabilir.

yetkilendirir. Büyük sermaye tekrar “kendi mekanının efendisi” olmayı, onun sabit sermayesinin değersizleşmesine yol açan grevler ve başka işçi eylemlerine bir son verilmesini, işçi sınıfının toplu pazarlıktaki gücünün kırılmasını, özetle işçi sınıfı üzerinde kaybettiği denetimi yeniden sağlamasının koşullarının yaratılmasını talep etmektedir. Sermayenin, kriz nedeniyle zaten sıkışmış olan artı-değerin sosyal yardımlar olarak işçi sınıfı ailelerine yeniden bölüştürülmesine tahammülü yoktur. Bu anda sermaye ve küçük burjuvazinin partisi arasındaki ittifakı koşullandıran, krizin bedelini işçi sınıfına ödetme konusundaki ortak kararlılıklarıdır.

Başta küçük burjuvazinin işçi sınıfına düşmanlık etmesi için bir neden yokmuş gibi görünebilir. Ama durum bu değildir; eğer işçi sınıfı örgütleri onu kazanmak için gerekli çabayı sarfetmezse, işçi sınıfı eğer sosyal demokratça bir pasif konumda tatmin oluyorsa, örgütlü işçi sınıfı eylemlerini salt iktisadi kazanımların korunması ve gelişmesine yönelik olarak kısıtlıyorsa ve bu nedenle işçi sınıfı kendi imtiyazlarını korumak için ulusun iktisadi yaşamını kargaşalığa sürükleyen bir kast gibi görünürse, reformist işçi sınıfı partileri yalnızca biçimsel iktidara sahip, istikrarsız kabinelerde bulunarak siyasal krizin -ve küçük burjuvazinin zihninde iktisadi krizin de- devam etmesinin sorumlusu olarak görünürse, özetle işçi sınıfı önderliğinde küçük burjuvazi kendisini proletaryanın durduğu noktaya koymak için, kendi durduğu noktayı terk etmezse, o zaman küçük burjuvazi reaksiyona kaybedilmiş demektir. Şüphesiz küçük burjuvazinin sınıf karakteri de işçi sınıfına yardımcı olmaz: “Dünün perakendecisi ya da zanaatkarı, mülksüzleştirilmiş köylüsü, çalışmalarını tamamlamak için ne gerekli paraya, ne de gerekli zamana asla sahip olmuş işsiz aydını, ilkokul öğretmeni, tüm bu gruplar kapitalizmden, sosyal demokratlar ya da komünistler kadar hoşnutsuzdur. Onlar için sosyal emperyalizm doktrini, onların arzularının yeterli bir ifadesi ve onların güvenlik ve saygınlık istemlerinin yeterli bir formülasyonudur. Onlar için sosyalizm savunulamaz bir doktrindir -çünkü onlar sosyalist doktrinin dayandığı temelin ta kendisinden nefret ederler: yani insanların eşitliğinden.”¹⁹ Tüm bunlar faşist iktidarda işçi sınıfının, kendi kölece varoluşuna karşı çaresizliğini açıklar. Faşist iktidarda işçi, iş yasaları, iş mahkemeleri, çalışma alanında kurulan muhtelif faşist örgütler, siyasal polis, faşist fabrika hücreleri ve kapitalistlerin çok yönlü terörüne maruz kalırken, onun buna karşı beraber mücadele edebileceği herhangi bir müttefiki de yoktur. Küçük burjuvazi işçi sınıfının duruma karşı en iyi ihtimalle kayıtsızdır. Tüm bunların gösterdiği başka bir şey, faşist devletin emperyalist hedeflerinin peşinde üzerinde egemenlik kurulan sınıfları da sürüklerken, içeride hiçbir örgütlü direnişle karşılaşmayacağıdır.

---

¹⁹ Neumann, 2009, 217.

Faşist Siyasal Rejimde Soyut ve Genel Hukukun Yok Olması

Faşist rejimde hukukun soyutluğu, genelliği, isimsizliği ve biçimselliği dehşete düşürücü biçimde ortadan kaldırılır. Bunun sınıfsal kökenleri, küçük burjuvazinin hüküm süren ya da hüküm süreceği varsayılan yasal biçimselliğe, rasyonelliğe ve öngörülebilirliğe boyun eğmeye karşı gösterdiği dirençtir. Aynı direnç büyük sermaye tarafından kendi iktisadi egemenliğinin mutlak siyasal egemenliğe dönüşmesinin aynı yasalar tarafından kısıtlanmasına karşı gösterilir. İsyanın faşist iktidarda aldığı somut ifade Schmitt'in yasama devleti (*legislative state*) olarak tanımladığı devlet örgütlenmesinin ortadan kaldırılmasıdır. Yasama devleti kişilsiz, yani genel ve önceden belirlenmiş, tanımlanabilir, sınırlandırılabilir içeriğe sahip normlarla yöneten devlet tipidir. İçerisinde hukuk ve yasal uygulanması, yasa yapıcı ve yasal uygulamadan sorumlu memurlar birbirlerinden ayrılmışlardır. Hüküm süren yasalardır, insanlar, otoriteler ya da seçilmemiş hükümetler değil. Burada egemenlik ve salt iktidar yoktur artık. Her kim iktidar uyguluyorsa ve yönetiyorsa "hukuk temelinde" hareket ediyordur ya da "hukuk adına".²⁰ Schmitt bu devlet türünü tanımlayan kapalı yasallık sisteminin normatif kurmacasının, fiilen mevcut olan ve hukukla uyumlu olan bir istenç anının meşruiyetiyle yadsınamaz ve şiddetli bir karşıtlık içinde olduğunu söyler. Schmitt devlet biçiminin bir dönüşüm içerisinde olduğundan söz eder eder. Anın karakteristiği yürütme devletine doğru dönüş için tipik olan "total devlete doğru dönüştür" (yüz yıl önce olduğu gibi özgürlüğe doğru değil).²¹ Yürütme devleti varoluşsal gerekçesini yürütme önlemlerinin, emirlerinin ve buyruklarının amaçlılığında, faydalılığında ve normatif biçimde temellendirilmiş yasama devletinin normlarına uyumluluğun aksine doğrudan somut, olgusal uygunluğunda bulur. Bir buyruk dünyadaki en iyi şeydir.²²

Yasama devleti bir parti programıyla silahlanmış, reformist-revizyonist devrin tipik aracıdır, legal parlamenter kanallarla onaylanan uygun yasalar yoluyla 'ilerleme'yi gerçekleştirmeye çalışır. ²³ İçerdiği antitezler, tözü ya da referans noktası olmayan bir biçimsellik ve işlevsellikte sonuçlanan legalite sisteminin arızasının delilidir. Bu tür bir sorun yalnızca hukukun yasalıcı kavrayışının merkezi

²⁰ Carl Schmitt, *Legality and Legitimacy*, Jeffret Seitzer (ed., çev.), (Durham and London: Duke University Press, 2004), 4.

²¹ A.g.e., 6.

²² A.g.e., 9.

²³ A.g.e., 8. Burada Schmitt, Benjamin'in ilerleme ve sosyal demokrasi eleştirisini farklı bir biçimde tekrar etmektedir. Benjamin Tarih Felsefesi Üzerine Tezler'de şöyle söylemektedir: "Faşizm karşıtlarının umut beslediği siyasetçilerin yere serildiği ve yenilgilerini kendi davalarına ihanet ederek kabul ettikleri bir anda bu gözlemler, hainlerin onları tutsak ettiği kaptanlardan ehlikeyfleri kurtarmayı amaçlamaktadır. Değerlendirmemiz, siyasetçilerin ilerlemeye olan inançları, kendi 'yığın tabanları'na güvenleri ve nihayet kontrol edilemez bir aygıtta kölece katılmalarının aynı şeyin üç veçhesi olduğu içgörüsünden ileri gelmektedir" (Walter Benjamin, "Theses on the Philosophy of History", Harry Zohn (çev.), *Illuminations* içinde. New York: Schocken Books, 1968, 258).

önvarsayımlarından ve spesifik pathosundan vazgeçilmesine referansla açıklanabilir. Bu değişimler, kavranabilir tüm arzular, hedefler ve hareketler için, en radikal ve devrimci olanlar için bile, yasal kanallar ve yasal sürecin açılabilceği yanılısamasına...” düzen korunurken aynı zamanda tamamiyle değerlerden bağımsız bir yolla işleyen yasal süreç yoluyla, şiddet ve karışıklık olmaksızın amaçlananın başarılabilceği yanılıgısına yol açmıştır.²⁴ Schmitt’in formel hukuk ve hukuk devletinin (*Rechtsstaat*) teorik eleştirisi, pratik ifadesini Nazi devletinde bulur. Ernst Fraenkel soyut ve genel hukukun varolmadığı Nazi kamusal düzenini imtiyaz devleti olarak adlandırır. İmtiyaz devletinin özü herhangi bir yasal kısıtın, yani herhangi bir formel yükümlülüğün reddedilmesidir. İmtiyaz devleti maddi adaleti temsil ettiğini iddia etmektedir ve dolayısıyla formel adaletten vazgeçebilir. Nasyonal Sosyalizm, etik olarak tarafsız hukuk idaresini, hukuku ortadan kaldıran bir etik sistemiyle ikame etmiştir.²⁵ Nazi Almanyası’ndaki hukuk düzenini -eğer böyle bir şeyden söz etmek mümkünse- en açık biçimde SS generali (*Obergruppenführer*) Dr. Werner Best anlatır: “Polis önderliğinin iradesini gerçekleştirdiği sürece onun fiilleri legaldir.”²⁶

Hukukun maddiliği, emperyalist dünyada anlamını yitirmiş, insanların gerçek yaşamlarıyla, maddi yaşamla bağları kopmuş, salt biçimsel şeyler haline gelmiş normların yadsınmasıdır. Biçimselliğinin karşıtı olarak hukukun maddiliği, bireylerin, sınıfların, toplulukların yazgısına karar verilirken, ulusun, milletin, ümmetin, ırk topluluğunun güya dolaysız ihtiyaçları gözetilerek iktidar uygulanmasına işaret eder. Bu, faşist maske indirme fikrine karşılık gelir, yani özgürlük, eşitlik, adalet gibi pratik yaşamın öğeleri olmayı kesmiş şeyler, fikirler olarak da yok edileceklerdir. Bu, uğursuzca Naziler’in Yahudi halkıyla ilgili tutumlarında, bu tutumların küçük burjuva yığınlar arasında bir ölçüde kabul görmesinde de ifade bulur. Tekelci sermayenin finans kapital biçiminde ticaret ve banka sermayesi işlevlerini de üstlenmesiyle, Yahudi halkın sermayesi, ticaret ve bankerlikte uzmanlaşmış Yahudi kapitalistin bağımsız varlığı ve bilgisi fazlalık haline gelir. Bu fazlalık da faşistler tarafından yok edilir. Kapitalizmin en temel çelişkilerinden biri, onun eşitlik (eşdeğerlerin mübadelesi) üzerine kurulu olan, ama her alanında eşitsizliğin hüküm sürdüğü bir üretim tarzı olmasıdır. Bu çelişkinin tek çözümü, eşitliğin ilk ortaya çıktığı ilişki olarak metalar arasındaki ilişkinin yok edilmesidir. Faşistler bunu yapmazlar; onların yalnızca metalar arasındaki

---

²⁴ Schmitt, 2004, 10.

²⁵ Ernst Fraenkel, *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, E. A. Shils (çev.), (Clark: The Lawbook Exchange, Ltd., 2010), 46.

²⁶ Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality, *Nazi Conspiracy and Aggression Vol. II*, (Washington: United States Government Printing Office, 1946), 258.

ilişkinin burjuva demokrasisinde aldığı çeşitli ifadeler olarak hukuksal, siyasal eşitliği, toplumsal adaleti ortadan kaldırırlar. Faşizm uluslar arasında, halklar arasında, sınıflar arasında, bireyler arasında eşitliğin her veçhesini yok eder.

Siyasal eşitliğin ve siyasal özgürlüklerin faşistlerce yok edilmesine karşı küçük burjuvazi en iyi ihtimalle kayıtsızdır. Küçük burjuvazinin bir sınıf olarak kendi dünya kavrayışına fiilen evrensel ifade vermek için örgütlenmesi düşünülemez, çünkü onun dünya kavrayışını basitçe tarihin hareketliliğine bir son verilmesi, hatta kapitalizm öncesi zamanlara geri dönme arzusu tanımlar ve bu nedenle küçük burjuva siyasal örgütünün kendi dünya kavrayışını hayata geçirmek için başka sınıfları kavraması, onlara önderlik etmesi mümkün olamaz. Küçük burjuvazinin bir burjuva demokrasisi içerisinde kendi iktisadi çıkarlarını- tüm bir sınıf için ortak bir iktisadi çıkarın tanımlanabileceği varsayılsa bile- savunmak için örgütlenmesi de çok mümkün görünmemektedir. Küçük burjuvazi iktisadi olarak önemsiz olduğu için kimse ona ödün vermek zorunda değildir. Aynı önemsizlik nedeniyle diğer hiçbir sınıfa küçük burjuvazinin verebileceği bir ödün yoktur.

Soyut ve genel hukuk bir burjuva demokrasisinde devletin, temelini iktisadi yaşamın oluşturduğu sivil topluma müdahalesini kısıtlar.²⁷ İktisadi yaşamın kendiliğinden işleyişyse küçük burjuvazinin proletarya saflarına geçmesi, ya da bağımsızlığını kaybetmesi ve bir kapitaliste sözleşme yoluyla bağımlı hale gelmesi demektir. Dolayısıyla küçük burjuvazinin devlet müdahalesinden sakınmak için bir nedeni yoktur, hatta küçük burjuvazi kendisini sübvansede etmesi için devlet müdahalesine ihtiyaç duyar. Mesela işçi için durum bu değildir; devlet pasif biçimde mahkemeler yoluyla iş sözleşmesinin taraflarının sözleşmeye uyup uymadığını denetlese işçi için yeterlidir, eğer

---

²⁷ Faşist iktidarda hukuki formelliğin yok olması yalnızca devletin sivil topluma müdahalesinin önündeki tüm engelleri kaldırmaz, aynı zamanda müdahaleci devletin işleyişi, devletin müdahale etme tarzıyla ilgili değişimleri de içerir. Daha spesifik olarak, faşist devlette, içerisindeki iktidar konumları arasında gerçek bir hiyerarşik örgütlenmenin ayırt edilebileceği bir düzen yoktur. Bu nedenle Albert Speer Nazi devletindeki bir yürütme dairesinin işleyişini “örgütlü doğaçlama” olarak adlandırır (Albert Speer, *Inside the Third Reich*, Richard Winston, Clara Winston (çev.), New York: Simon & Schuster, 1970, 204). Mussolini İtalyası’ndansa Nazi Devleti’nde daha belirgin olan bu devlet örgütlenmesi Türkiye’de de görülür. Buna göre devlet içerisindeki yürütme gövdelerinin yetkileri belirsizdir, sorumlulukları ise faşist şefe karşıdır. Farklı daireler arasında yetkiler çakışır, daire sayısı fazlaşır ve bu daireler arasında ilişki kurmanın hakim biçimi, karşı tarafı iktidar konumundan uzaklaştırıp, onun yetkilerini gasbetmek için acımasız bir mücadeledir. Bu nedenle Neumann Almanya’nın bir devlet olarak adlandırılıp adlandırılmayacağını şüpheli olduğunu söyler. O daha çok, liderlerin sürekli olarak anlaşmazlıklar sonrasında anlaşmak zorunda kaldıkları bir çeteye benzer (Neumann, 2009, 522). Burada bir burjuva devletindeki bürokratik rasyonellik mitosu tam olarak yadsınır ve burjuva devletinde bürokrasinin tüm bir sermaye sınıfını temsil etme yeteneğinin önündeki kısıtlar iyice belirginleşir. Faşist devletin işleyişiyle ilgili başka bir özellik, yürütmenin, özellikle iktisadi yürütmenin özel karakteridir; yani yürütme aygıtındaki yetki sahipleri, bir kapitalisttir ya da bir şirketin yöneticisi. Burada yürütme gövdesinin başındaki -faşist iktidardan faydalanarak sınıf atlamış bir küçük burjuva olarak- kapitalist, etrafında bürokratlardan, başka kapitalistlerden, yöneticilerden oluşan bir klik yaratır ve yürütme yetkisini kullanmaya başlar. Şimdi Türkiye’de de yalnızca iktisadi yürütmeyle doğrudan ilişkili bakanlıklarda değil, iktisadi alanın dışındaki bakanlıklarda da resmi olarak devlete ait olmayan özerk gövdelerin bakanlık bürokrasisi yoluyla iktidar uygulaması rutin işleyiş halini almaktadır.

mahkemeler bu görevlerini yerine getirmiyorsa işçinin kullanabileceği başka yöntemler vardır. Bunun yanında küçük burjuvazi kapitalistleşme sevdasını daha yüksek üretkenlikle gerçekleştiremez. Kapitalistleşme küçük burjuvazinin sahip olduğu küçük mülkiyetle, birkaç basit üretim aracıyla, ücretsiz aile emeğinin sömürülmesiyle verimliliğini artırarak gerçekleşecek değildir. Küçük burjuvazinin, ama özellikle küçük mülk sahiplerinin ve zanaatkarların sınıf atlamasının önünde böyle kısıtlar varken onların bunu başarmak umuduyla sahip oldukları birincil yöntem küçük dolandırıcılıklardır. Başka bir deyişle, kapitalistin daha fazla artı değere el koymak için yaptığı hırsızlıklar (Marx'ın deyişiyle küçük zaman hırsızlıkları) küçük burjuvazinin kendi sınıf mensuplarını geçmesinin temel yöntemidir. İşleri yürütmenin bu tarzına eşlik eden, küçük burjuvazinin sorunlarının üstesinden yerelde, dolaysız çevresiyle kurduğu kişisel menfaat ilişkileri yoluyla, avanta alıp vererek gelmesidir. Burjuva demokrasisinde hukuk normları her zaman insan ilişkilerinin bu kişisel ve öznel yönünü kısıtlar. Bu nedenle soyut ve genel hukuk küçük burjuvazinin tercih ettiği iş görme yöntemleri için aşılması zor kısıtlar oluşturur. Faşizmde soyut ve genel hukukun yok edilmesinin küçük burjuva sınıf kaynağı da temel olarak bu yasal kısıtların ortadan kaldırılmasıyla ilgilidir.

Faşizm ile Bürokrasinin İlişkisi

Şüphesiz isyankar küçük burjuvazi hangi büyüklükte bir faşist parti oluşturursa oluştursun ve ne türde bir dolaysız iktidar istencine sahip olursa olsun, faşizmin iktidara gelmesi için bunlardan fazlası gereklidir. Bu kriz anında faşizm ancak, istikrarlı bir siyasal egemenliği kendisini geleneksel olarak temsil eden partiler ve siyasetçiler yoluyla oluşturamayan, kar sıkışması sorunuyla ve işçi sınıfıyla kendi başına mücadele edemeyen, sermayesini değerlendirecek yeni alanlara muhtaç olan, kısacası ilk birikimin yinelenmesini, işçi sınıfının kesin olarak yenilgiye uğratılmasını talep eden bir büyük sermaye fraksiyonunun, askeri ve sivil bürokrasinin örtük ya da açık desteğini alarak iktidara gelebilir.

Ralph Miliband gelişmiş kapitalist ülkelerde üst düzey memurların ideolojik eğilimlerinin hangi yönde olduğuyla ilgili pek fazla şüphe duyulamayacağını söyler. Bunların devletin danışma kurullarında genel olarak muhafazakar bir rol oynamaları beklenir. Üst düzey bürokrasi zaten bu eğilimlerin gelişkin olduğu hükümetlerin muhafazakar eğilimlerini güçlendirecektir ve bunlar, içerisinde kendilerini daha az gösterebildikleri hükümete karşı önleyici bir öğe olarak hizmet

edeceklerdir.²⁸ Miliband emeğin yürütme seçkinlerine önerebileceği pek bir şeyin olmadığını söyler. Emek, işletmelerin yürütme seçkinlerine ve hükümetlere uygulayabileceği türde bir etki ve baskının yakınından bile geçemez. Gelişmiş kapitalist ülkelerde rekabet halindeki sınıflar ve çıkarlar arasında memurlar tarafsız değildir: onlar farkında olsunlar ya da olmasınlar, emeğe karşı sermayenin müttefikleridirler.²⁹ Faşizmin tarihi, bürokrasinin bir tür Hegelci evrensel sınıf olarak, teknik kusursuzluğun tarafsızlığı ve erdemliliğin yerleşik olduğu bir kast olarak kavranması illüzyonunu tam olarak yanırlar.

Burjuvazinin yeni partileri olarak faşist partiler her nerede iktidara geldilerse bunu askeri ve sivil bürokrasinin desteğini farklı derecelerde alarak gerçekleştirmişlerdir. Mesela İtalya'da askeri bürokrasi işçi sınıfına karşı iç savaşı faşist çetelerle beraber örgütlemiştir ve yürütmüştür. Almanya'da ikisi arasında işbirliği bu kadar açık olması da bürokrasinin üst kademeleri büyük ölçüde reaksiyonerdir ve ordu bürokrasisi henüz Kasım Devrimi'nden sonra sonunda SA'da kendisini oluşturacak olan muhtelif sağ milis güçlerle sürekli işbirliği halinde olmuştur. Onları Nazi Partisi'ne daha mesafeli kılan, asıl olarak von Hindenburg'un güçlü yürütmeye dayalı geleneksel türden diktatörlüğü fikrine daha yakın olmalarıdır. Bürokrasi içerisinde rejime direnç gösterenler ise tasfiye edilir, etkisizleştirilir. Türkiye'de Almanya ve İtalya ile karşılaştırıldığında bürokraside faşist rejime gösterilen direncin daha fazla olduğu ve baskıcı aygıtların parti önderliğine tabi hale gelmesinin daha uzun sürede gerçekleştiği görülür. Türkiye'de İtalya'dan farklı olarak faşizm iktidara geldiğinde işçi sınıfı çok uzun süre önce yenilgiye uğramıştır. Türkiye'de 2001 krizi sırasında insan yığınlarının en huzursuz olduğu anda hiçbir devrim tehlikesinden söz edilemez ama savaş sonrası İtalya'da durum hiçbir biçimde böyle değildir. İtalya'da işçi sınıfı çok militandır, ülkenin kuzeyinde, kırsalında bile, neredeyse tamamiyle örgütlüdür, işçi sınıfı önderliği de tarihsel sorumluluğunu gerçekleştirmek için karardır. İtalya'da burjuvazinin hissettiği devrim tehlikesi gerçektir. Genelkurmayın faşistlerle işbirliğinin bu denli güçlü olmasının en önemli nedeni budur. Türkiye'de burjuva düzeninin kurtarılması için bir ordu parti ittifakı, AKP iktidara geldiğinde işçi sınıfı burjuvazi tarafından 1980 darbesiyle kapsamlı biçimde zaten yenilgiye uğratılmış olduğu için hiçbir biçimde gerekli olmamıştır. Bunlar başından beri siyasal iktidar için sonunda partinin galip geleceği bir rekabetin tarafları olarak varlıklarını koruyabilmek konusunda daha rahatlardır. Ama sonunda Türkiye'de de Almanya ve İtalya'da olduğu gibi bürokratlarla -eğer böyle bir şeyin

---

²⁸ Ralph Miliband, *The State In Capitalist Society*, (New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1969), 120.

²⁹ A.g.e, 128.

olabileceği düşünülürse- faşist dava adamı arasındaki ayrım büyük ölçüde belirsizleşir. Büyük sermayenin ve bürokrasinin üst kademelerinin desteği faşizme ihtiyaç duyduğu maddi ve entelektüel desteği sağlar. Bu destek olmaksızın faşizm asla iktidara gelemmez ve iktidara geldikten sonra bu destek olmadan istikrarlı bir devleti oluşturamaz.

Faşizm iktidara geldiğinde derhal, mümkün olan en kısa sürede devletin iktidarın merkezileştiği bir burjuva devleti olarak oluşturulması, küçük burjuva radikallerden kurtulması zorunlulukları kendilerini dayatır. Faşist devletin tarihinde her defasında, bir an için iktidarı ele geçirdiğini sanan küçük burjuva yığının iktidardan giderek uzaklaştığına tanık olunur. Parti önderleri küçük burjuvadır ve iktidarın uygulanma tarzı bir yönüyle küçük burjuvanın karakterinin ifadesidir. Ama isyankar küçük burjuva yığınların arzuladığı düzenin gerçekleşmesi olanaksızdır. Küçük burjuvazinin entelektüel yetenekleri kısıtlıdır, istikrarlı ilişkiler oluşturması olanaksızdır, çok yönlü, gerçek üretken bir örgütlenmeyi yaşatamaz. Tıpkı Gramsci'nin dediği gibi ortada yalnızca güçlü bir *esprit de corps* kazandığı için yaşamını sürdürebilen, birbirinden farksız, entelektüel ve siyasal yetenekleri açısından ayırt etmenin olanaksız olduğu mekanik bir toplam vardır. Askeri örgüt alanı dışında, faşizm herhangi bir şeye katkıda bulunmamıştır, bulunamaz da ve bu alanda bile katkıda bulunabilecekleri oldukça görelidir.³⁰ Sonunda faşizm bir büyük sermaye diktatörlüğüne dönüştüğünde faşist önderlerin etraflarında olanlar bankerler, sanayiciler ve üst düzey bürokratlardır, küçük burjuva parti tabanı değil. Ama yine de partili küçük burjuvazi için bir hiyerarşi içerisinde yerel ve kısıtlı da olsa iktidar uygulayabileceği, düzenli gelir elde edebileceği alanlar vardır; çok sayıdaki parti örgütünde, polis teşkilatında ve başka terör aygıtlarında memuriyetler özel olarak partili küçük burjuvaziye gider. Faşizmin iktidara geldiği her yerde, süreyle ilgili ve küçük burjuvazinin tasfiye edilme tarzıyla ilgili farklılıklar olsa da ona içerilmiş sınıf temsiliyetindeki, onda içerilen sınıf egemenliğindeki değişim aşağı yukarı aynı örüntüyü takip eder. İki savaş arası dönemde İtalya'da, Almanya'da ve Türkiye'de 2001 krizinden sonra iktidara gelen ve sonra muhtelif yollarla (tasfiye, plebisit ve cebir yöntemlerinin uygun bir bileşimiyle) devletle bütünleşen partinin iktidarında olan da budur.

İflas Etmişlerin Emperyalizmi

Şimdinin dünyasının anlaşılması ve dönüştürülmesi için sınıf kavramlarıyla düşünmek zorunludur. Burjuvazinin dünyasının tarihinde tekrar tekrar ortaya çıkan faşizm, kazuistikle, öznel, metafizik bir

---

³⁰ Antonio Gramsci, "The Italian Crisis", Quintin Hoare (ed., çev.), *Selections from Political Writings 1921-1926* içinde. (London: Lawrence and Wishart, 1978), 280.

iyilik kötülük düalizmiyle anlaşılabilir; faşizm yapay biçimde üretilmiş güya ileriye doğru hareket eden tarihin bir sapması da değildir. Bunlar faşizmin tarihsel olarak ortaya çıkışıyla ilgili hiçbir şey açıklamaz. Bunlar dikkate alınır, sanki insanlar durduk yerde bir ahlaki krize girmeye karar vermiş gibi ya da kanunlarını teorisyenin belirlediği bir iyilik-kötülük düalizminde teorisyenin kötü olarak belirlediği tarafta konumlanmış gibi görünürler; tarihi de insanlar zorunlu olarak ilerlemeyi dikkate almaksızın üretir, ideologlar değil. Bunlar kapitalizmi doğallaştırdıkları ölçüde, metanın fetiş karakterini ve bunun yol açtığı şiddetli yabancılaşmayı kavrayamazlar. Teorileştirmenin bu türünde bir ideal insan tipi varsayılır; faydacı, rasyonel, öz çıkarının peşinde olan, piyasanın kurallarını içselleştirmiş, pasif ve uzlaşmacı insan. Teorileştirmenin bu türünde Marx'ın en kısır saflık olarak adlandırdığı, Jeremy Bentham'ın insan kavrayışının bir yinelemesi gerçekleştirilir: Bentham modern dükkan sahibini, özellikle İngiliz dükkan sahibini normal insan olarak alır. Bu tuhaf, normal insan için, onun dünyası için faydalı olan her ne ise, mutlak olarak faydalıdır. Bu nedenle Marx, Bay Jeremy'yi burjuva aptallığının bir dehası olarak adlandırır.³¹ Ahlakçı ve metafizikçi faşizm teorisyenleri de kendi varsayımsal "normal insanlar"ının davranışları dışındaki her kolektif faaliyeti tarihteki bir sapma ya da hata olarak görmeye isteklidirler.

Faşizmin spesifikliğini anlamak için sınıf kavramlarıyla düşünmek şarttır. Her ne kadar faşizm burjuva toplumu içerisinde iş görse de, burjuva devletiyle paylaştığı özellikler olsa da faşizm, irrasyonelliği, felsefe karşıtlığı, yığınların desteğiyle bunları yığınsallaştırması, terörün rejim içerisindeki merkeziliği, yoğunluğu, çok yönlülüğü ve kapsamı, iktisadi müdahalenin - finans kapitalin kumandanın doğrudan faili olması anlamında- özel karakteri, soyut hukuku dehşet verici biçimde yok etmesi, işçi sınıfını köleleştirilmesi ile başka reaksiyonlardan ayrılır. Ama faşizmin farklılığı en başta onun emperyalizminin kendine özgü karakterinden ileri gelir. Faşistler topluma organik ve çelişkisiz bir tümlük olarak bakarlar. Bu topluluğa, yazgısının fetih olduğunu söyleyen mitolojik bir geçmiş uydururlar ve topluluktan tüm yaşamını bu "yüce" amaca adanmasını beklerler.³² Bu fakir halkın emperyalizmidir, proleter ulusun emperyalizmi ya da iflas etmişlerin

---

³¹ Karl Marx, "Capital Volume I: A Critique of Political Economy", Frederick Engels (ed.), Samuel Moore, Edward Aveling (çev.), *Karl Marx, Frederick Engels Collected Works Vol. 35* içinde. (London: Lawrence and Wishart, 1996), 605.

³² Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında İtalya'da ve Almanya'da halkın büyük bölümünün savaşla ilgili duyguları benzerdir. Geniş halk kesimleri kendi mütevazı hayatlarıyla ilişkilendiremedikleri bir takım emperyalist hedefler için bedel ödemekten hoşnutsuzdur. Ama milliyetçiler, tıpkı Almanya'dakiler gibi savaşı yalnızca yeni bir savaşın öncülü olarak görmektedir. Daha sonra Ulusal Faşist Parti'ye katılacak olan İtalyan Milliyetçi Birliği'nin önde gelen iki ismi Francesco Coppola ve 1925'te adalet bakanı olarak faşist partinin devletle bütünleşmesinin kanunlarının biçimlendirilmesinin baş faili olan Alfredo Rocco, 1918'in Aralık ayında şöyle yazmaktadırlar: "Her şey İtalya'yı emperyal görevini yerine getirmeye çağırılmaktadır: Roma'nın, Venedik'in, Cenova'nın geleneğine; halkı yönetme sanatında her zaman usta olan ırkın siyasal dehasına... İtalya'nın yükümlülüğü buradadır, görevi buradadır. Tarihin ispatladığı gibi, yaşam bu mukadder yarımada her geri döndüğünde ve bir ırksal ve siyasal birlik, güçlü ve örgütlü bir

emperyalizmi. Bu ütopyik, romantik ve irrasyonel bakış, bir ölçüde küçük burjuvanın zihin dünyasının ifadesidir. Ama bu ne kadar irrasyonel bir fikir olsa da, geç kalmış emperyalist sermayenin, sömürgeleştirme, mülksüzleştirme, malları için düzenli talep ihtiyaçlarına pürüzsüz biçimde karşılık gelir. Büyük sermayenin teknik ve maddi gücünün faşist fetihçi doktrinle bir araya gelmesiyle faşist emperyalizm kendisini acımasız bir savaş gücü olarak oluşturur. Faşist emperyalizmi en saldırgan emperyalizm yapan, bu irrasyonel küçük burjuvaca irrasyonel dünya kavrayışı ve geç kalmış büyük sermayenin açlığıdır.

Faşizm iktidara geldiği her yerde o ülkedeki sermayenin karakteristik sorunu değerelebileceği alanların kısıtlanmış olmasıdır. Faşizm büyük sermaye için, bunu içeride ve emperyalist fetih olarak dışarıda başka halkları mülksüzleştirme, sömürgeleştirme dalgası olarak gerçekleştirmenin aracıdır. Faşizm, sermayeye şiddet ve savaşın maddi gücü olarak somut biçimini verir. Bu gücün askeri, alt düzey subay ve astsubay olarak küçük burjuvazidir: "...verili bir ülkede içindeki kişinin iktisadi yaşamı ve kendi siyasal hak iddiası için... sivil ya da askeri bürokratik kariyerin çok önemli bir öge olduğu yaygın bir toplumsal kesim var mıdır?"³³ Komut almak ve küçük ölçekli iktidar uygulamak (mühendisin fabrikada yaptığı gibi) küçük burjuvazi için uygun iş içerikleridir. Bu yalnızca düzenli ordudaki bir konuma karşılık gelmez, ama bu türdeşe yakın yeteneklerdeki, aydın olmakla ilişkileri en iyi ihtimalle heves etmek olan bu yığınin parti işlevleri de böyledir. Bu işte parlak fikirlere pek fazla yer yoktur, komut alma, komut verme becerisinden başka bir şey gerektirmeyen bir memuriyettir bu. Savaşın siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi prensibi kendisini bu yolla da gösterir. Faşist partilerin içerisinde hiçbir demokratik prensip işlemez, ortalama parti üyesinin fikirleri tamamiyle değersizdir, önemsizdir, parti içerisinde özerk ve yeni bir fikrin üretilmesi için hiçbir olanak ve kapsam yoktur. Horkheimer ortalama faşistin davranışlarını koşullandıran saiklerden birini şöyle açıklar: "Taklitçi dürtüden nihai vazgeçme, eğer insanın potansiyalitelerinin gerçekleşmesine yol açmayı vaat etmiyorsa, bu dürtü her zaman, yok edici bir kuvvet olarak zuhur etmeye hazır, pusuda bekleyecektir. Yani statüko dışında bir norm yoksa, aklın önerebileceği tüm mutluluk umudu, mevcut olanı olduğu şekilde koruması ve hatta onun baskısını artırmaksa, taklitçi dürtünün asla üstesinden gelinmemiştir. İnsanlar onu geriye giden ve tahrif edilmiş bir forma geri

---

iktidar kendisini her tesis ettiğinde, şeylerin demirden zorunluluğu İtalya'yı sınırlarının ötesine çekmiştir, üç kıtanın denizine doğru ve onun yıkadığı kıylara doğru, o her güce ve her çatışmalı iradeye üstün olan doğal istidatı tarafından çağırılmaktadır" (Gaetano Salvemini, *The Origins of Fascism in Italy*, Roberto Vivarelli (ed., çev., New York: Harper Torchbooks, 1973, 122-123).

³³ Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith (ed., çev.), (New York: International Publishers, 1992), 212.

döndürür. Pornografinin titiz sansürcüleri gibi, onlar kendilerini küçümseme ve nefretle tabulaştırma dürtülerine bırakırlar. Hükmedilen yığınlar kolaylıkla kendilerini baskıcı faille özdeşleştirir. Sahiden, yalnızca onun hizmetinde kendi buyurucu taklitçi dürtülerini, kendi ifade ihtiyaçlarını şımartmak için diledikleri gibi davranabilirler. Onların baskıya reaksiyonları imitasyondur -zulmetmek için teskini mümkün olmayan bir arzu. Karşılığında onların arzuları, onu üreten sistemin devamı için kullanılır.”³⁴ Birbirinden ayırt etmenin zor olduğu bu insan yığını, şuradan buradan çalıp çırptığı kavramlarla, sloganlarla, sahte geçmişle, sahte yeteneklerle başkomutanlık iddiasındaki faşist şefin tabiiyetindedir; faşist şef onlara kendisini, takipçilerinin taklit etmesi beklenen bir gösteri olarak sunar.

von Clausewitz muharebede insana ilham veren tüm tutkular arasında hiçbirinin onur ve şöhret arzusu kadar güçlü ve kalıcı olmadığını söyler.³⁵ Savaşmanın küçük burjuvazi için uygun bir uğraş olmasının nedenlerinden biri budur. Küçük burjuvazi kolektif eylem yoluyla kendisini daha iyi konuma getiremeyeceği için ve kendisini benzerlerinden ayırt etmek, onların sıradanlığından güya sıyrılmak için kahramanlık, şan ve şöhrete ihtiyaç duyar. Savaş hem sunduğu olanaklarla küçük burjuvazinin sınır tanımaz ihtiraslarının, tutkularının tatmini, hem de küçük burjuvazinin dolaysız eylem tarzını ifade etmesi için çok uygun bir araçtır. Faşizmin savaşla tanımlama zorunluluğunun, savaşın faşizmin mantıksal sonucu olmasının küçük burjuva kaynaklarından biri budur.

Faşizm yığınlara savaş ve ölüm vaat eder, faşist iktidarda üretimin, devlet harcamalarının, toplam artı değer büyük bölümü³⁶, savaş içindir, faşist şef her an savaş va’zeder, savaşı çağırır, sıradan insanlar okulda, fabrikada, sokakta, üniversitede, faşist parti örgütlerinde, hatta aile içerisinde askerce davranışa zorlanır ve faşizm ancak savaşla gider. Almanya’da Naziler’i iktidara taşıyan şeylerden biri Almanya’ya ağır tazminatlar dayatan, Almanya’yı neredeyse faal bir ordudan yoksun bırakan Versailles Antlaşması’nda sonuçlanan yenilginin kapsamı, onun küçük burjuva yığınlarında neden olduğu hayal kırıklığının, içerlemenin şiddetidir. Bu, çoğu ilk savaşta savaşmış küçük burjuva

---

³⁴ Horkheimer, 2004, 78.

³⁵ von Clausewitz, 2007, 50.

³⁶ Naziler henüz 1933’te kamu kaynaklarını, o sırada Almanya Merkez Bankası (*Reichsbank*) Başkanı olan Hjalmar Schacht’ın icadı olan Mefo isimli bir paravan şirket vasıtasıyla büyük sermayeye aktarmaya başlamıştır. Bu şirket Versailles Antlaşması’yla Almanya’ya dayatılan silahlanma kısıtlarının etrafından dolaşmak için kurulmuştur. Mefo, daha sonra Alman bankalarında bozdurulacak olan senetler yoluyla Krupp ve Siemens gibi büyük şirketlere silah ihaleleri için ödemeler yapar. Schoenbaum bu borç senetlerinin değerinin 1938 senesinde 12 Milyar Reichsmark’a, milli gelirin yüzde 16’sına ulaştığını söyler (David Schoenbaum, *Hitler’s Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York: Doubleday & Company, Inc., 1966, 310).

yığınlar ve onların ideologları için bitmemiş bir savaştır. Burada tarihin faşizm tarafından bozulup, araçsallaştırılması bir kez daha ortaya çıkar; onlara göre Almanya savaşı cephede kaybetmemiştir, işçi sınıfı ve sosyal demokratlar tarafından arkadan bıçaklanmıştır; bu arkadan bıçaklama mitosu (*Dolchstosslegende*) Naziler'in işçi sınıfına, işçi sınıfı örgütlerine karşı savaşında kapsamlı biçimde istismar edilmiştir.

Mussolini de, Paris Barış Konferansı'nda İtalya'nın istediği toprakları ele geçirememiş olması nedeniyle hayal kırıklığına uğramış bir küçük burjuva yarı-aydın topluluğunun (fütüristler, devrimci sendikalistler, anarşistler, terhis edilmiş başıboş askerler) çekirdeğini oluşturduğu bir hareketin önderidir. Bunların ve milliyetçilerin de savaşla ilgili olarak uydurdukları, "sakatlanmış zafer" isimli bir mitosları vardır. Buna göre İtalya savaşı kazanmış ama müttefiklerinin ihaneti nedeniyle barışı kaybetmiştir.

Mussolini İtalyası da kararlılık ve acımasızlık bakımından Naziler'den çok eksik kalmayan bir fetihçi emperyalist politika yürütmüştür. Faşist İtalya henüz 1923'te Libya'ya karşı düşmanca bir politika yürütmeye başlar ve 1930'dan başlayarak Libya'yı sömürgeleştirmek için orada soykırım gerçekleştirir. İtalya Etiyopya'ya 1935'te saldırır, İspanya İç Savaşı'na 1936'da müdahil olur. İtalya Büyük Buhran'ın etkilerini asla tam olarak atlatamaz, sefalet içindeki İtalyan halkının hoşnutsuzlukları kabardıkça ve toplam talebi canlandırmak için savaş kendisini daha büyük bir zorunluluk olarak dayatır. İtalya sonunda topraklarının işgal edileceği ve yenilgiyle çıkacağı İkinci Dünya Savaşı'na girer.

Sonuç Olarak Türkiye'deki Devlet Faşist midir?

İçinde yaşadığımız ülkede faşizmin hüküm sürdüğü önermesine şüpheyle yaklaşılmasına neden olabilecek birkaç öge bulunmaktadır. Ama biçimsel olanın ötesine geçilirse, bu ögelerin Türkiye'de günümüzdeki devletin faşist karakteri ile herhangi bir şüphe oluşturmadığı görülebilir. Bu ögelerden ilki, Türkiye'nin fetihçi-emperyalist yeteneğinin kısıtlı olmasıdır. Türkiye de tıpkı Almanya ve İtalya gibi hammadde fakiridir, ama sanayi kapasitesi her iki ülkeyle karşılaştırıldığında çok zayıftır. Mesela 1938 yılında toplam dünya imalat sanayisi çıktısı içerisinde İtalya'nın payı yüzde 2,9, Almanya'nın payıysa yüzde 13,2'dir.³⁷ Dünya Bankası verilerine göre 2016 yılında Türkiye'de imalat sanayisi üretiminin dünya toplamı içerisindeki payı ise yalnızca yüzde 1,2'dir. Ama bu maddi kısıt elbette muazzam fetihlerin irrasyonel hayallerini engellemez. Bu hedefler

³⁷ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, (London: Unwin Hyman, 1988), 330.

doğrultusunda Türkiye devleti kısıtlı maddi ve entelektüel yetenekleri ölçüsünde Suriye’de savaşa dahil olmuş ve ülke toprakları içerisinde küçük bir cebi ele geçirmeyi başarmıştır. Devletin büyük emperyalist güçlerin arasındaki ihtilaflardan faydalanarak, hedeflenen emperyalist amaçları gerçekleştirmek için çaba göstereceği, faşist iktidarın tarihi dikkate alındığında açık hale gelir. Bunlara ek olarak aslında bir fetihçi emperyalist siyasete faşist karakterini veren, onun iç siyasetle olan ayrılmaz bağıdır, onu burjuva demokrasiden ayırt eden temel özelliklerden biri içeride ve dışarıda saldırganlığın faşist rejimde özdeşleşmesidir. Unutulmamalıdır ki, bu fakir ulusun emperyalizmidir ve bir güç olarak dikkate alınacaksa eğer, mutlaka madden eksikliğini, tüm ulusu savaşın faili hale getirerek telafi etmelidir. Bunun yöntemlerinden biri ulusun tüm yaşamının savaş içerisinde geçmesini sağlamaktır.

Bugünkü siyasal rejimi dinsel karakterine referansla, ya da totaliterlik teorisiyle açıklamak hatalı olacaktır. Bunlar, onun içerdiği sınıfsal temsiliyeti, günümüzün gerçeği ile bağlantısını, şimdi onu neden deneyimlemekte olduğumuzu açıklamaz. Bunun yanında hiçbir şey onun kendisini nasıl tanımladığına bakarak anlaşılır. Dinsel olmayan bir faşizm zaten mümkün değildir.³⁸ Faşist şefin insan üstü konumuna, insanın ve dünyanın kötümser kavranışına, tarihin düşünülebilecek en kötü bilgisine ve kullanımına dayalı, gerçeklikten tamamen kopuk, takipçilerine maddeden vazgeçmelerini ve ideolojiyle beslenmelerini vaz’eden³⁹ irrasyonel bir ideoloji için durum zorunlu olarak budur. En azından dinde -bunlar her ne kadar evrensellikten uzak, genel olarak engelleyici, mutlak olarak negatif, saçma ve katılaşmış şeyler olsalar da - bazı ilkeler vardır; faşizm de bu da eksiktir. Tüm faşist faaliyet, yöneldiği tek hedef iktidar olan sözde bir hükmetme tekniğine dayalıdır. Bu amaçtan doğan, anın dolaysız ihtiyaçlarına göre herhangi bir prensipten derhal vazgeçilmesi doğal bir ustalık olarak görülür. Dolayısıyla faşizmin neyi referans aldığına da pek önemi olamaz. Dikkat edilirse, bu siyasal rejimi, onun yığınsal karakterini kazanmasını mümkün kılanın, ona maddi gücünü veren şeyin ideolojik referansları değil, onun temsil ettiği büyük sermaye olduğu görülebilir. Faşizme ayırt edici karakteristiğini verense, bu sınıf çıkarının -bu iş için şiddetli ve irrasyonel bir heves gösteren küçük burjuvazi tarafından- dayatılması ve

---

³⁸ Mussolini’nin ideoloğu Giovanni Gentile ile beraber kaleme aldığı Faşizmin Temelleri ve Doktrini’nde şöyle yazmaktadır: “...yaşam, faşistler tarafından kavrandığı şekliyle, ciddidir, sıkıdır ve dinseldir; onun tüm tezahürleri ahlaki güçler tarafından dengelenmiştir ve ruhsal sorumluluklara tabidir. Faşist, kolay yaşamdan (*la vita comoda*) tiksinti duyar” (Benito Mussolini, Giovanni Gentile, “Foundations and Doctrine of Fascism”, Jeffrey T. Schnapp ed., Jeffrey T. Schnapp, Olivia E. Sears, Maria G. Stampino çev., *A Primer of Italian Fascism* içinde, Lincoln: University of Nebraska Press, 2000, 47-48).

³⁹ “Bütün dinler gibi, faşizm de, müminlerinden ‘madde’yi kesinlikle hor görmelerini ister. İnsanı sefalete, tevekküle boyun eğmeye, midesini dolduracak besinler yerine ‘ruh’unu besleyecek gıdalar aramaya teşvik eder” (Daniel Guérin, *Faşizm ve Büyük Sermaye*, Bülent Tanör çev., İstanbul: Habitus Yayıncılık, 201, 74).

örgütlenmesidir. Türkiye’de şimdi büyük sermayenin gerçekleştirmekte olduğu ilk birikim ve onun şiddeti, devletin üretici güçlerin gelişimi ile üretim ilişkileri arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi ikincisi lehine zor yoluyla çözüme teşebbüsü, dinsel değil sınıfsaldır.

Türkiye’de hala partiler vardır, parlamento vardır, özerk sendikalar vardır, anayasa mahkemesi vardır, seçimler yapılmaktadır ve bu nedenle Türkiye’de iktidarın hala tam olarak merkezileşmediği, sivil toplumun devlete karşı göreceli özerkliğini koruduğu ve yasal yollarla hükümetin değişmesinin mümkün olduğu iddia edilebilir. Burjuva demokratik rejimin kalıntıları olarak özerk oldukları kabul edilen bu gövdeler İtalya ve Almanya’da da faşist iktidar boyunca varlıklarını devam ettirmişlerdir. Mesela İtalya’da monarşi vardır ve kral yasal olarak Mussolini’yi görevden alma ve kararname çıkarma yetkisine sahiptir. İtalya’da senato ve parlamento da vardır, hatta Mussolini’nin gösterdiği listeyi onaylamamanın hapisle sonuçlanacağı parlamento seçimleri de yapılmaktadır. Mussolini İtalyası’nda danıştay ve yargıtay da siyasal gövdeler olarak var olmaya devam etmektedirler. Hitler Almanyası’nda Reichstag çalışmaya devam etmekte, parlamento seçimleri yapılmakta ve plebisitler gerçekleştirilmektedir. Nazi’ler Weimar Anayasası’nı da yürürlükten kaldırmamışlardır. Tüm bu şeylerin hukuken varolmaları faşist rejimin herhangi bir demokratik prensibi içerdiğine, faşist devlet kavrayışının iktidarın yığınlarla paylaşma fikriyle bir ilişkisi olduğunu göstermez, tam aksine bir faşist rejimde soyut ve genel hukukun -dolayısıyla faşist önderlerin yetkilerinin, siyasal egemenliğin uygulanmasının önündeki tüm engellerin- ortadan kaldırılmasının kapsamına işaret eder. Bunlar varlıklarını koruyor olabilirler, hatta bir takım örgütler toplanabilirler ve çeşitli kararlar alabilirler, ama bunların fiilen hiçbir önemi yoktur. Tüm hukuksal gövdeler içleri boş, hiçbir demokratik prensibin geçerli olmadığı bürokratikleşmiş örgütlerdir ve güya yürürlükteki anayasalar da fiilen geçerli değildir. Bu bürokratik gövdeler, ya faşist devletin aygıtlarına dönüştürülmüşlerdir, faşistleştirilmişlerdir ya da faşist partiyle işbirliği içindedirler. Bunların devamlılığı üç nedenle faydalıdır da: propaganda faaliyetinde kullanılabilirler, dış dünyaya bir olağanlık görüntüsü verilmesini sağlarlar ve toplumsal hoşnutsuzluklar söz konusu bürokratik gövdeler içerisinde boğulur. Bugün Türkiye’de de aynı şey geçerlidir.

Türkiye’de faşizmi Almanya ve İtalya’dan farklılaştıran asıl olarak iki şey vardır. Bunlardan birincisi faşizmin iktidara işçi sınıfına karşı mücadele ederek gelmemiş olmasıdır. İkincisiyse, o iktidara geldiği anda sınıflar arasındaki güç dengesinin çarpıcı biçimde işçi sınıfının aleyhine olmasıdır. Türkiye’de de faşist parti İtalya’da ve Almanya’da olduğu gibi geleneksel burjuva siyasetçileri tarafından oluşturulmuş reaksiyoner karakterdeki hükümetlerden sonra iktidara gelmiştir, ama

kendisi işçi sınıfına karşı mücadelenin doğrudan faili olmamıştır. Buna işçi sınıfının o andaki zayıflığı da eklenince, parti ve bürokrasi arasındaki ilişkinin bir işbirliği halini alması, faşizmin kendisini devlet olarak oluşturması daha uzun sürmüştür. Her iki nedenle sınıf mücadelesinin kendisini daha çok devlet ve parti içerisindeki muhtelif aygıtlar, gruplar arasındaki mücadeleler olarak göstermesi siyasal rejimin karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu da siyasal rejimdeki istikrarsızlaştırıcı eğilimleri sürekli canlı tutar. Başlarda yalnızca reaksiyoner bir hareket olarak iktidara gelen parti de sermaye sınıfından, onun kendisinin oluşturamadığı istikrarlı bir siyasal rejimi örgütleme sorumluluğunu almış ve kendisini burjuvazinin yeni partisi olarak oluşturmuştur. Bu reaksiyonun giderek geniş halk yığınlarının mülksüzleştirilmesi, saldırgan dış politika, işsizlik, yaygın yoksulluk gibi pratik ifadeler bulmasıyla faşistleşme zorunlu olmuştur. Ama faşistleşmeyi asıl gerekli kılan Türkiye’de kapitalist sınıfın etkilerinden hala kurtulamadığı 2008 krizidir. Kriz, Türkiye sermayesinin -başta değerlendirilebileceği alanların kısıtlılığı olmak üzere- başka sorunlarıyla birleşince, fetih yoluyla bu sermayeye değerlendirilecek alanlar bulma teşebbüsü başarısızlığa uğrayınca, yeni bir ilk birikim dalgası (mülksüzleştirme ve sermayenin zararlarının kamusallaştırılması yoluyla) zorunlu olmuştur. Devletin bunda başarılı olması için tüm kamu kaynaklarını, kamu varlıklarını herhangi bir parlamento ya da yargı denetiminden bağımsız olarak kullanma olanağına kavuşması çok daha uygun koşullar yaratacaktır. Tecrübe etmekte olduğumuz faşizmin kökenleri en başta buradadır.

Şimdi insanlar yalıtılmıştır, işsizlik, yoksulluk hüküm sürmesine rağmen mülkiyet düzeniyle ilgili tüm hoşnutsuzluklar, tüm öfke parti önderliği tarafından çelişkinin ters yüz edilmesiyle başka tarafa (başka halklar, başka devletler, banka sermayesi vb) yönlendirilmektedir. Tüm bu sefaletin içerisinde bile büyük sermaye hiçbir biçimde kendi kapitalist mülkiyetini tehdit eden somut bir güçler karşı karşıya değildir. Durum tam olarak Guérin’in söylediği gibidir: “ ‘Üstün insan’, ne kadar can sıkıcı olursa olsun, gerekli bir şey olarak kalmaya devam ediyor. Onun çılgınlığında bile yararlı bir yan vardır. Ancak o, şu ruhi mucizeyi gerçekleştirmeyi hala başarabilir: halk tabakalarının huzursuzluğunu ve sefaletini, bir coşkunluk ve fedakarlık duygusuna çevirmek.”⁴⁰ Şimdi kapitalist kendi mekanının efendisidir, grev fiilen yasaktır, geniş bir yedek işgücü ordusu vardır, ücretlilerin, maaşlı çalışanların azımsanmayacak bölümü borçludur. Özetle kapitalistin çalışanları üzerindeki denetimi sıkıdır. Hiçbir yolla denetlenmeyen ihaleler sermayesini değerlendirmesi için olanak tanımaktadır, vergi iadeleri ve başka sübvansiyonlarla artı değer sistemli biçimde kendisine doğru aktarılmaktadır. Artık kapitalistin yaptığı yatırımların muhtemel zararlarını bile onun yerine kamu üstlenmektedir.

---

⁴⁰ A.g.e., 328.

Faşizm devlet haline geldiğinde ve terör kapsamlı bir hal aldıkça ona karşı mücadele etmek çok güç hale gelmiştir. Süre von Clausewitz'in dediği gibi savunmada olanın lehine çalışır ve faşizmin iktidarında bu onun giderek daha fazla büyük sermayeyle iç içe geçmesi olarak ifade bulur. Faşizmin bunu yapmasının yollarından biri kendi küçük burjuva önder kadroları arasından mülksüzleştirme yoluyla kendi büyük kapitalistlerini yaratmasıdır (Nazi Partisi iktidarında kendisi için devasa bir sanayi imparatorluğu inşa eden Nazi Partisi önderi Hermann Göring yukarı doğru sınıf geçişinin tipik küçük burjuva örneğidir). Başka bir yol ise bir büyük kapitalist işbirliği yapmakta isteksiz olduğunda, sahte eşitlikçi bir retorikle partinin küçük burjuva, lümpen (tehlikeli sınıflar) öğelerden oluşan tabanına ve devletin baskıcı aygıtına işaret ederek onu işbirliğine mecbur bırakmaktır. Marx, zorun başlı başına iktisadi bir güç olduğunu söyler⁴¹ ve Sorel de kanlı tahtın insanlıktan (*Humanité*) daha güvenli bir kasa olduğunu.⁴² Faşizm zorun emperyalist devirde aldığı biçimdir. Büyük sermaye mümkün olduğu yerde zoru canı istediğince kullanacaktır. Ona karşı ahlaki tartışmalarla, barışçıl kapitalizm talepleriyle, normatif pozitivizmle, kozmopolitlik, tahammül gibi içeriksiz sloganlarla mücadele edilemez. Faşizm içeriden ya da dışarıdan ılımlılaştırılabilecek, rasyonelleştirilecek bir şey değildir. Basitçe bu devletin müdahaleci içeriği tam olarak bir sermaye fraksiyonu tarafından oluşturulmaktadır, onun siyasal egemenliği uygulanmaktadır, şüphesiz geri kalan kapitalistlere, iktisadi yürütmeye doğrudan ilişki sahibi olmayanlara, daha küçük bireysel sermayelere ödün karakterinde sübvansiyonlar verilmektedir ve partinin küçük burjuva alt kademelerinin memuriyet görevlerinde işleri sağlanmaktadır. Devlette ifade bulan, bir devletin siyasal istikrarı için gerekli olan büyük sermayenin sınıf önderliğindeki bu uzlaşmanın genel kuralı bir sınıfın ya da fraksiyonun diğerine vermek zorunda kaldığı ödünün külfetinin işçi sınıfının üzerine yüklemesidir; şimdi bunun belki de doğal sınırları zorlanmaktadır. Bu nedenle faşizme karşı mücadele önce faşist tersyüz edilmiş eşitlik ve çelişki kavrayışlarının, gerçek, radikal ve maddi temellerinde yeniden oluşturulup, ortaya konulmasıyla başlayabilir, çünkü maddi güç ancak maddi güçle yenilebilir.

---

⁴¹ Marx, 1996, 739.

⁴² Georges Sorel, *Reflections on Violence*, T. E. Hulme (çev.), (London: Allen & Unwin, 1916), 46.

Kaynakça

Arendt, H. (1976), *The Origins of Totalitarianism*, New York: A Harvest Book Harcourt Brace & Company.

Benjamin, W. (1968) "Theses on the Philosophy of History", Harry Zohn (çev.), *Illuminations* içinde. New York: Schocken Books.

Eagleton, T. (2007), "Lenin in the Postmodern Age", Sebastian Budgen, Stathis Kouvelakis, Slavoj Žižek (ed.), *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth* içinde. Durham and London: Duke University Press, 42-58.

Engels, F. (1979), "Revolution and Counter-Revolution in Germany", *Karl Marx, Frederick Engels, Collected Works Vol.11: Marx and Engels 1851-1853* içinde. London: Lawrence and Wishart, 3-97.

Fraenkel, E. (2010), *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*, E. A. Shils (çev.), Clark: The Lawbook Exchange, Ltd.

Gramsci, A. (1978), "Italy and Spain", Quintin Hoare (ed., çev.), *Selections From Political Writings: 1921-1926* içinde. London: Lawrence and Wishart, 23-24.

Gramsci, A. (1978), "The Italian Crisis", Quintin Hoare (ed., çev.), *Selections From Political Writings: 1921-1926* içinde. London: Lawrence and Wishart, 255-266.

Gramsci, A. (1992) *Selections from the Prison Notebooks*, Quintin Hoare, Geoffrey Nowell Smith (ed., çev.), New York: International Publishers.

Guérin, D. (2012), *Faşizm ve Büyük Sermaye*, Bülent Tanör (çev.), İstanbul: Habitus Yayıncılık.

Horkheimer M. (2004), *Eclipse of Reason*, New York: Continuum.

Kater, M. H. (1985), *The Nazi Party: A Social Profile of Members and Leaders 1919-1945*, Oxford: Basil Blackwell.

Kennedy, P. (1988), *The Rise and Fall of the Great Powers: Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*, London: Unwin Hyman.

Kouvelakis, Slavoj Žižek (ed.), *Lenin Reloaded: Toward a Politics of Truth* içinde. Durham and London: Duke University Press, 255-268.

Lazarus, S. (2007), "Lenin and the Party, 1902-November 1917", Sebastian Budgen, Stathis

Lenin, V. I. (1974), "The Immediate Tasks of the Soviet Government.", Robert Daglish (ed.), Clemens Dutt (çev.), *Lenin Collected Works Vol. 27: February-July 1918* içinde. Moscow: Progress Publishers, 237-277.

- Marx, K., Engels, F. (1976), "Manifesto of the Communist Party", *Karl Marx, Frederick Engels, Collected Works Vol. 6: Marx and Engels 1845-1848* içinde. London: Lawrence and Wishart, 477-519.
- Marx, K. (1975), "Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law. Introduction", *Karl Marx, Frederick Engels Collected Works Vol. 3 Marx and Engels 1843-1844* içinde. London: Lawrence and Wishart, 175-187.
- Marx, K. (1996), "Capital Vol. I: A Critique of Political Economy", Frederick Engels (ed.), Samuel Moore, Edward Aveling (çev.), *Karl Marx, Frederick Engels, Collected Works Vol. 35* içinde. London: Lawrence and Wishart.
- Miliband, R. (1969), *The State In Capitalist Society*, New York: Basic Books, Inc., Publishers.
- Mussolini, B., Gentile, G. (2000), "Foundations and Doctrine of Fascism", Jeffrey T. Schnapp (ed.), Jeffrey T. Schnapp, Olivia E. Sears, Maria G. Stampino (çev.), *A Primer of Italian Fascism* içinde, Lincoln: University of Nebraska Press, 46-71.
- Neumann, F. (2009), *Behemoth: The Structure and Practice of National Socialism 1933-1944*, Chicago: Ivan R. Dee.
- Office of United States Chief of Counsel for Prosecution of Axis Criminality (1946), *Nazi Conspiracy and Aggression Vol. II*, Washington: United States Government Printing Office.
- Poulantzas, N. (1976), *Classes in Contemporary Capitalism*, David Fernbach (çev.), London: NLB.
- Poulantzas, N. (1979), *Fascism and Dictatorship: The Third International and the Problem of Fascism*, Judith White (çev.), London: Verso.
- Revelli, M. (2016), "Italy", Detlef Mühlberger (ed.), Roger Gri in (çev.), *The Social Basis of European Fascist Movements* içinde. New York: Routledge, 1-39.
- Rossi, A. (1938), *The Rise of Italian Fascism 1918-1922*, Peter ve Dorothy Wait (çev.), London: Methuen & Co. Ltd.
- Salvemini, G. (1973), *The Origins of Fascism in Italy*, Roberto Vivarelli (ed., çev.), New York: Harper Torchbooks.
- Schmitt, C., (1985), *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, George Schwab (çev.), Massachusetts: The MIT Press.
- Schmitt, C. (2004), *Legality and Legitimacy*, Jeffret Seitzer (ed., çev.), Durham and London: Duke University Press.
- Schoenbaum, D. (1966), *Hitler's Social Revolution: Class and Status in Nazi Germany 1933-1939*, New York: Doubleday & Company, Inc.
- Sorel, G. (1916), *Reflections on Violence*, T. E. Hulme (çev.), London: Allen & Unwin.
- Speer, A. (1970), *Inside the Third Reich*, Richard Winston, Clara Winston (çev.), New York: Simon & Schuster.

von Clausewitz, C., *On War*, (2007), Michael Howard, Peter Paret (çev.), New York: Oxford University Press.